

Małgorzata Gajak-Toczek

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0002-9774-887X

Twórczość uczniowska jako forma ekspresji młodzieży. Wokół Przeglądu Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych w Łodzi

Konkursy artystyczne odgrywają istotną rolę w edukacji i rozwoju młodych ludzi. W Łodzi organizowanych jest wiele znaczących inicjatyw tego typu¹. Dają one uczniom okazję do zaprezentowania swoich talentów i rozwijania pasji artystycznych. Są „przestrzenią sprzyjającą podejmowaniu ryzyka”², umożliwiają „eksperymentowanie, doświadczanie porażek, ponowne próby, zadawanie pytań oraz łączenie pozornie niedających się połączyć elementów”³. Nie tylko odkrywają i promują młode talenty, ale także pozwalają uczestnikom zaprezentować ich dzieła – literackie, plastyczne, fotograficzne – szerszej publiczności, co często bywa pierwszym krokiem do dalszej kariery. Ponadto budują wspólnotę młodych twórców, umożliwiają

¹ Przykładowo konkursy literackie: Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Zbigniewa Dominiaka „Moje świata widzenie”, Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Jacka Bierzina, Ogólnopolski Konkurs na Prozę Poetycką im. Witolda Sułkowskiego, Ogólnopolski Konkurs na Recenzję Poezji organizowane przez Stowarzyszenie Pisarzy Polskich – Oddział w Łodzi i Dom Literatury w Łodzi lub Konkurs Literacki dla Młodzieży Licealnej, organizowany przez Kuratorium Oświaty w Łodzi, a także konkursy fotograficzne: Moja Fotogeniczna Łódź czy też Fotofestiwal Open Call.

² K. Robinson, *Oblicza umysłu. Ucząc się kreatywności*, przeł. A. Baj, Kraków 2010, s. 146.

³ Tamże.

nawiązywanie kontaktów, wymianę doświadczeń i wzajemną inspirację. Spotkania pokonkursowe i publikacje tworzą przestrzeń do dialogu i rozwoju, a jest to szczególnie wartościowe dla młodzieży. Współzawodnictwo motywuje młodych twórców do doskonalenia sposobów wyrażania siebie, kreowania wyobrażonych światów za pomocą różnych środków artystycznej ekspresji: słowa, obrazu czy fotografii. Praca nad dziełem konkursowym wymaga innowacyjności, staranności i dyscypliny, które wspierają rozwój warsztatu młodego artysty⁴.

Propagowanie twórczości uczniów stanowi jedno z ważniejszych wyzwań współczesnej edukacji. Umożliwienie młodym ludziom swobodnej ekspresji, rozwijanie umiejętności pisarskich oraz promowanie indywidualnych głosów stanowi istotny element ich rozwoju intelektualnego i emocjonalnego. Dokonania twórcze, w tym prace konkursowe, uznać można za cenne źródło wiedzy o sposobach postrzegania świata oraz procesie dojrzewania autorów. W kontekście szkół zawodowych, w których dominują przedmioty techniczne, rozwijanie zdolności artystycznych niejednokrotnie pełni funkcję kompensacyjną, tworzy przestrzeń do swobodnego wypowiadania siebie za pomocą sztuki. Choć tematyka uczniowskiej twórczości bywa obecna w dyskursie pedagogicznym, to jednak wciąż brakuje opracowań analizujących konkretne wypowiedzi młodych twórców – zwłaszcza w kontekście inicjatyw konkursowych, które mają potencjał nie tylko dydaktyczny, ale również społeczny i kulturowy.

Celem niniejszego artykułu jest analiza uczniowskich tekstów nadesłanych na Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, cyklicznej inicjatywy organizowanej już od 28 lat w Łodzi. W pierwszej części wypowiedzi przybliżę informacje dotyczące powstania konkursu, wymagań regulaminowych oraz jego organizacji. W dalszej skoncentruję uwagę na wybranych aspektach treściowych oraz formalnych prac konkursowych, uwzględnię dominujące motywy i strategie narracyjne stosowane przez młodych autorów. Przywołam również wybrane odpowiedzi uczestników finałowej gali na pytanie o to, dlaczego sięgają po pióro. Refleksje końcowe zawierają uwagi podkreślające pozytywne aspekty omawianej inicjatywy.

⁴ Uczestnictwo w konkursach Wiktoria Całus, jedna z autorek prac konkursowych, podsumowała następująco: „Nie wiem, ile z nich wygrałam. Zaliczyłam kilka podiów, tytułów mistrza, jakieś wyróżnienia. Było ich sporo, serio. Lubię być wszędzie. Bez względu na kategorię. [...] Porażki budzą srogi zawód. Każdy konkurs to wiele pracy, nauki, konsultacji”; też, *Ech, ty życie...*, [w:] *XXII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2018, s. 28. Dalej cytaty z prac uczniów oznaczone są w tekście przez podanie w nawiasie półokrągłym: liczbą rzymską numeru przeglądu, liczbami arabskimi – roku wydania oraz numeru strony. Pełny opis znajduje się w bibliografii.

Przegląd twórczości artystycznej – rys historyczny, organizacja

Pomysł Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych „zrodził się z potrzeby obudzenia inwencji twórczej młodzieży”⁵ w roku szkolnym 1995/1996. Jego inicjatorka, Teresa Radzikowska-Binkowska, nauczycielka Zespołu Szkół Elektrycznych w Łodzi (później Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 16), tak motywowowała ideę przedsięwzięcia:

Wybierają zawodówki, bo chcą być elektronikami, poligrafami, geodetami. Uczą się swoich wymarzonych zawodów przez rok, dwa lata i dochodzą do wniosku, że poza elektroniką i technologią produkcji samochodu interesuje ich coś więcej, chcą robić coś innego. [...] chcą obcować z kulturą⁶.

Współorganizatorkami konkursu były szkolne bibliotekarki: Grażyna Kasznicka i Anna Fiszer, zaś jego przyjaciółmi: plastyk Paweł Markowski⁷ i pisarz Michał Jagiełło⁸. W dziesiątą rocznicę istnienia konkurs został uhonorowany I miejscem w Przeglądzie Inicjatyw Edukacyjnych zorganizowanym przez Łódzkie Stowarzyszenie Pomocy Szkole oraz Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego.

Pierwsze trzy edycje miały wymiar lokalny, od czwartej edycji do udziału zaproszeni zostali reprezentanci ziemi łódzkiej. W latach 2003–2005 projekt otrzymał nazwę: Łódzki Przegląd Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Poszukujących Zawodu Przyszłości. Konkurs odbywał się w dwóch kategoriach – literackiej i plastycznej. Po roku przerwy, spowodowanej likwidacją Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 16, zmagania konkursowe pod nazwą Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych otrzymały nowe życie⁹ dzięki nauczycielkom Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 9 (obecnie Zespół Szkół Politechnicznych) – polonistkom: Dorocie Białkowskiej, Agnieszce Kłosińskiej, Agacie Kubiak, Monice Stępnia-Janowskiej, Klaudii Walczak oraz bibliotekarce: Jadwidze Jeżewskiej. Wówczas rozszerzono ofertę i od tej pory uczestnicy mogą rywalizować w trzech kategoriach: fotograficznej – temat przewodni określany jest corocznie

⁵ T. Radzikowska-Binkowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Twórczość literacka i plastyczna uczniów szkół zawodowych*, Łódź 1996, s. 3.

⁶ Tamże.

⁷ Zob. A. Iwicka-Okońska, *Artysta i pedagog. Wspomnienie o Pawle Michale Markowskim*, „Przegląd Edukacyjny” 2022, nr 1, s. 1–4.

⁸ Informacje na temat M. Jagiełły zob.: <https://www.e-kalejdoskop.pl/felietonisci-t220/michal-b.-jagiello-a222> (dostęp: 12.11.2024).

⁹ W roku szkolnym 2020/2021 Przegląd Twórczości nie odbył się z powodu pandemii.

w regulaminie¹⁰, literackiej – małe formy prozatorskie i wierszowane o dowolnej tematyce oraz plastycznej – technika i temat dowolne. Z roku na rok inicjatywa zyskiwała (z wyjątkiem czasu pandemii) na popularności i prestiżu. Jak podają organizatorzy: „Od roku szkolnego 2006/2007 [do XXVI] w etapie finałowym Przeglądu Twórczości udział wzięło 1897 młodych twórców. Jury poddało ocenie 2561 prac konkursowych, w tym: 845 prac fotograficznych, 742 prace literackie i 974 prace plastyczne. W ciągu tego okresu w projekcie udział wzięło 86 szkół z terenu województwa łódzkiego. Niektóre z nich w Przeglądzie Twórczości uczestniczą regularnie”¹¹. W ostatnim, XXVIII finale wojewódzkim Przeglądu „udział wzięło 106 uczestników z 25 szkół z terenu województwa łódzkiego. Artystyczną opiekę nad nimi sprawowało 41 nauczycieli”¹². Wśród laureatów pojawili się późniejsi twórcy: Piotr Rogucki – poeta, aktor i muzyk¹³, Maciej Robert – poeta, eseista, redaktor, dziennikarz¹⁴.

Aktywność konkursowa obejmuje dwa etapy: szkolny (każda szkoła na kolejny etap może przesłać maksymalnie pięć prac¹⁵ w danej kategorii; dla trzech kategorii – 15 prac) oraz wojewódzki. Ten ostatni odbywa się w siedzibie Zespołu Szkół Politechnicznych w Łodzi.

W teleologii konkursu organizatorzy wpisali ambitne cele lokalizowane w trzech obszarach: motywacji i rozwoju osobistego ucznia, popularyzacji sztuki oraz współpracy i wymiany doświadczeń. Uczestnicy konkursu literackiego nie mają narzuconego tematu ani formy wypowiedzi¹⁶. Mogą przesłać samodzielnie napisane dwie prace prozatorskie, których objętość

¹⁰ Przykłady: XXV Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2022: konkurs fotograficzny – temat: „Kontrasty”; XXII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2018: konkurs fotograficzny – temat: „Drugie życie”; XX Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2016: konkurs fotograficzny – temat: „Życie ulicy”.

¹¹ *Przegląd Twórczości Artystycznej*, <https://zsp9.pl/przeglad-tworczosci-artystycznej/historia-przegladu/> (dostęp 4.11.2024).

¹² Tamże.

¹³ nr 1, s. 1–4. Informacje na temat P. Roguckiego zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_Rogucki (dostęp: 12.11.2024).

¹⁴ Informacje na temat M. Roberta zob. <https://czarne.com.pl/katalog/autorzy/maciej-robert> (dostęp: 12.11.2024).

¹⁵ „Za pracę należy rozumieć jeden utwór literacki, jedną fotografię czy jedną pracę plastyczną, wykonaną przez jedną osobę”; por. *Regulamin*, <https://zsp9.pl/przeglad-tworczosci-artystycznej/> (dostęp: 4.11.2024).

¹⁶ Wypowiedzi uczestników zmagani konkursowych przyjmują różne formy: opowiadania (realistycznego, nierealistycznego, rzadziej – fantastycznego), dziennika, kartki z pamiętnika, reportażu, eseju. W dziedzinie poezji młodzi twórcy najczęściej posługują się wierszem białym, niekiedy myśli zamykają w klasycznych formach rymowanych czterowersowych strof, korzystają z lapidarności haiku. Nieobce są im lingwistyczne gry językowe.

nie przekroczy trzech stron maszynopisu, bądź dwa wiersze albo utwór prozatorski i wiersz. Ocenie podlegają:

- a) twórcze kreowanie rzeczywistości;
- b) oryginalna realizacja tematu;
- c) nowatorstwo;
- d) walory estetyczne;
- e) swoboda w posługiwaniu się tworzywem pracy¹⁷.

Wieloletni patronat nad konkursem sprawowali m.in.: Łódzkie Stowarzyszenie Pomocy Szkole, Wojewoda Łódzki, Marszałek Województwa, Prezydent Miasta Łodzi Oraz Kurator Oświaty. Wsparcie medialne zapewniały TVP3 Łódź, Radio Łódź i czasopisma edukacyjne: „Dobre Praktyki. Innowacje w edukacji” oraz „Przegląd Edukacyjny”.

Gala wręczenia nagród, odbywająca się przez wiele lat w Muzeum Historii Miasta Łodzi, przyciągała wybitne postaci ze świata kultury i nauki oraz ważnych przedstawicieli środowiska łódzkiego. Wśród zaproszonych gości byli m.in.: Jan Machulski (aktor, reżyser), Jerzy Zelnik (aktor), Marcel Szytenchelm (aktor, reżyser, animator kultury), Marek Janiak (architekt, profesor sztuk plastycznych, nauczyciel akademicki, artysta multimedialny), Piotr Pustelnik (alpinista himalaista), Magdalena Michalak (aktorka i dziennikarka, prezenterka telewizyjna), Jacek Grudzień (polski dziennikarz, dyrektor łódzkiego oddziału TVP, wykładowca), Bogusław Ryczko (iberysta), Dymitr Hołówko (aktor), Bronisław Wrocławski (aktor), Michał Fajbusiewicz (dziennikarz, scenarzysta i redaktor) i Szymon Nygard (aktor). W spotkaniach brali udział również posłowie, przedstawiciele władz samorządowych, oświatowych, stowarzyszeń i organizacji oświatowych, muzeów, dyrektorzy szkół, reprezentanci Uniwersytetu Łódzkiego i Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej¹⁸, laureaci i ich opiekunowie oraz uczniowie ZSP.

¹⁷ Regulamin...

¹⁸ Na przykład w XIX Przeglądzie (2014/2015) udział wzięli: posłanka na Sejm RP Elżbieta Królikowska-Kińska, pierwszy wiceprezydent Miasta Łodzi Tomasz Trela, radna Rady Miejskiej w Łodzi Małgorzata Niewiadomska-Cudak, dyrektor Wydziału Edukacji w Departamencie Spraw Społecznych Urzędu Miasta Łodzi Beata Jachimczak, starszy specjalista w Wydziale Edukacji w Departamencie Spraw Społecznych Urzędu Miasta Łodzi Barbara Suchara, dyrektor Wydziału Nadzoru Pedagogicznego Kuratorium Oświaty w Łodzi Anna Garmulewicz-Polińska, wiceprzewodniczący Łódzkiego Stowarzyszenia Pomocy Szkole Wacław Bierkowski, przedstawiciel Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Tadeusz Barański, kierownik Zakładu Dydaktyki dr hab. Jolanta Fiszbak, dr Małgorzata Gajak-Toczek, dyrektor z firmy Veolia Energia Łódź Dariusz Zawisza, przedstawiciel Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi Agata Szymczak, przedstawiciel Związku Zawodowego NZSZ „Solidarność” Andrzej Keller, redaktor Obserwatorium Edukacji Włodzisław Kuzitowicz, jurorzy, dyrektorzy szkół zawodowych, finaliści Przeglądu i ich

Fundatorami nagród i wyróżnień, wręczanych podczas uroczystej gali, są patroni projektu, współorganizator oraz firmy patronackie. Wśród sponsorów do tej pory znaleźli się m.in.: Rada Rodziców Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 9 w Łodzi, Muzeum Miasta Łodzi, Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, Wydawnictwo JK, Urząd Miasta Łodzi, Firma Veolia Energia Łódź S.A, Łódzkie Stowarzyszenie Pomocy Szkole.

Zwycięskie i wyróżnione prace prezentowane są w biuletynach¹⁹. Początkowo drukowano tam teksty literackie i wybrane rysunki czarno-białe oraz listę osób zasiadających w Jury. W biuletynie VI Przeglądu po raz pierwszy pojawiły się reprodukcje dwóch kolorowych obrazów. Lekturę kilku pierwszych biuletynów otwierał wstęp pióra Teresy Radzikowskiej-Binkowskiej, w którym dokonywała ona syntetycznego przeglądu osiągnięć uczestników w danym roku szkolnym. Od roku 2005/2006 struktura biuletynu uległa zmianie: organizatorzy prezentują prace laureatów w trzech konkursowych kategoriach (literatura, malarstwo, fotografia), wykaz szkół biorących udział w przedsięwzięciu oraz nazwiska uczestników i ich opiekunów. Teksty konkursowe czasami są poprzedzone podsumowującymi uwagami organizatorów. Niekiedy słowo wstępne adresowała do czytelników dyrektorka ZSP nr 9, Henryka Michalska. W kilku numerach do uczestników zwracała się przedstawicielka jury w kategorii literackiej – Małgorzata Gajak-Toczek, reprezentująca Uniwersytet Łódzki.

Twórczość konkursowa – wybrane perspektywy tematyczne

Twórczość literacka młodzieży uczącej się w szkołach zawodowych odzwierciedla szerokie spektrum zagadnień, które ją nurtują i kształtują jej wrażliwość. Wypowiedzi charakteryzują się szczerością i bezpośredniością. Niekiedy twórcy decydują się na eksperymentowanie z formą, większość tekstów utrzymana jest jednak w konwencji prozy egzystencjalnej lub poezji

artystyczni opiekunowie. Współorganizatorów reprezentowały: Elżbieta Paciejewska-Stolarz – dyrektor WODN w Łodzi – i Elżbieta Gonciarz – wicedyrektor ŁCDNiKP; por. <https://zsp9.pl/przeglad-tworczosci-artystycznej/xix-przeglad-2/> (dostęp: 4.11.2024).

¹⁹ Tytuł pierwszego biuletynu to *Twórczość literacka i plastyczna uczniów szkół zawodowych*. Tytuł drugiego był rozbudowany: *Bohaterowie z róż. Laureaci II Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*; trzeci zaczynał się od *Laureaci III...*; czwarty po prostu: *IV Łódzki Przegląd Twórczości...*; od piątej do siódmej edycji tytuły były podwójne, na okładce zewnętrznej: *5 lat Łódzkiego Przeglądu...*, na okładce wewnętrznej: *V Łódzki Przegląd Twórczości...*; od ósmej do dziesiątej edycji drugie części tytułów kończyły się nazwą: *...Uczniów Poszukujących Zawodu Przyszłości*. Od jedenastej edycji tytuły były już jednolite: *Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych*.

refleksyjnej. W tym fragmencie artykułu ograniczę się do omówienia najczęściej pojawiających się tematów, które wydają się tworzyć swoistą panoramę młodzieńczego świata przedstawionego.

Obrazy życia – refleksje egzystencjalne

Młodzieżowa twórczość koncentruje się na pytaniach o sens życia, miejsce jednostki w świecie, wartość doświadczenia. Autorzy nie stronią od ujęć egzystencjalnych – ich spojrzenie jest niejednoznaczne, oscyluje między nadzieją a niepokojem, między młodzieńczym optymizmem a lękiem przed przyszłością. Aleksandra Sendal w wierszu *Ikar* wyraża tę ambiwalencję:

Wszyscy ludzie są synami Dedala.
Wznoszą się na lotnych skrzydłach marzeń.
Tracą je w palącym słońcu rzeczywistości.
Toną w podobnych falach nadziei
Niosą ich zimne prądy obojętności. (V, 2000, s. 19)

Motyw dojrzewania pojawia się jako proces trudny, ale nieunikniony. Michał Robert w opowiadaniu *The Weeping Song* pisał o swojej drodze do samopoznania:

W życiu każdego człowieka jest taki jeden moment, dla którego się żyje [...].
Dotarłem do końca drogi. Pierwszy Syzyf w historii ludzkości, który wtoczył
swoją głaz na szczyt. (II, 1997, s. 13)

Z kolei Marceli Książnik *W poszukiwaniu siebie* ukazuje wewnętrzne pogodzenie się z przemianą:

bywają dni, kiedy jestem sobą, już nie tym samym, co kiedyś, ale to bez znaczenia — mnie zadawała ten, który jest teraz. Ważne, by być w zgodzie z samym sobą. (XXVII, 2024, s. 23)

W pracy *Ech, ty życie...* Wiktorii Całus pojawia się panoramiczny obraz życia młodej dziewczyny – szkoła, dom, relacje rówieśnicze i własna tożsamość. Jej słowa, nawiązujące do utworu Edyty Gepert – „ech ty życie łez mych winne... nie zamienię cię na inne” (XXII, 2018, s. 29) – wyrażają afirmację egzystencji mimo trudnych doznań²⁰.

²⁰ Nawiązuję do słów: „Mam solidny bagaż doświadczeń, którego koleżanki i koledzy mogą mi zazdrościć. [...] owszem bywa ciężko” (XXII, 2018, s. 29).

Młodzi twórcy mają świadomość, że tożsamości nie dostaje się w prezencie, nie jest ona też wynikiem wyroku bezapelacyjnego, lecz czymś, co można konstruować na różne sposoby. Jeśli się nie zdecydujemy na aktywność w tym obszarze, tożsamość nie zaistnieje w ogóle. Stanowi zatem, i autorzy mocno tę kwestię podkreślają, zadanie do wykonania, i to zadanie niełatwe, przed którym nie ma ucieczki.

Miłość – słodko-gorzka rzeczywistość uczuć

Uczucie miłości to temat, który powraca w każdej edycji konkursu. Ma wiele twarzy. W pracach młodych twórców jest ona ukonstytuowana równocześnie z samopoświęceniem, zainteresowaniem, tęsknotą i czułością, zespala w sobie radość i smutek. Łączy się z doznaniem pozytywnymi, przyobleka szaty romantycznego spełnienia, fascynacji, euforycznego uniesienia. W takich odsłonach – mówiąc słowami Tischnera – ma wymiar aksjologiczny. „To, że Ty jesteś Ty, jest cenne”²¹. Wspomnianych stanów doznaje podmiot mówiący w wierszu Piotra Roguckiego *Spożywanie truskawki – moje*:

I uśpiłem uszy twoje opowieścią
O tęsknocie we łzach bólu o gorczy
O kochaniu zbyt płomiennym i rozdaniu
O powrocie w blaskach zmierzchu, w róż słodczy, [...]
Gdy spozrzałaś, ja wplątany w twoje włosy
Już wiedziałem, świat wypełnił się kochaniem. (II, 1997, s. 31–32)

Z kolei Anna Sobczak w opowiadaniu *Wyznania* tworzy alegoryczną postać skrzypiec, przez którą wyraża doświadczanie bliskości, odrzucenia, ale i nadziei. To narracja subtelna, przesiąknięta metaforami i symbolami, otwierająca przestrzeń interpretacyjną dla czytelnika. Sposób artystycznego obrazowania oddają dwa fragmenty opowieści. W pierwszym z nich autorka ukazuje wzniosłość uczucia, do drugiego włączane są elementy o walencji pejoratywnej:

Opowiedziała mu o wszystkim. Najpierw o szeleszczących liściach i szemrzącym strumieniu, obmywającym korzenie drzew. O spokoju lasu, jego harmonii i pięknie. Naśladowała dźwięki różnych zwierząt, a on uśmiechał się ciepło, poddając się urokowi francuskich krajobrazów. Pokazała mu też Paryż: zatłoczone uliczki, roześmiane bulwary, miasto tętniące życiem o każdej porze dnia, pełne artystów, muzyki i piękna [...] on ją rozumiał, wiedział. (XVII, 2013, s. 17)

²¹ J. Tischner, *Człowiek*, [w:] tenże, *Krótki przewodnik po życiu*, Kraków 2017, s. 20.

Wielu ludzi, najczęściej mężczyzn, przychodziło tu, prawilo jej komplementy, obejmowali ją i głaskali, pożądlawie oglądając jej kształty. Nie cierpiała ich lepkich palców [...]. Traktowali ją jak przedmiot: przerabiali różne pozycje, wbijając paznokcie w jej ciało, a potem porzucali, gdy nie mogła dotrzymać im kroku. Nie wszyscy byli źli, czasem starała się dać im to, czego pragnęli, licząc, że może chociaż jeden pokocha ją i przygarnie. (XVII, 2013, s. 16)

Tekstów, czyniących uczucie tkanką materii literackiej, można by przywołać zdecydowanie więcej. Nie o to jednak chodzi. Istotna będzie konkluzja: miłość stanowi siłę napędową literatury i sztuki na przestrzeni dziejów. Wpisana jest także w krąg zainteresowań uczestników Przeglądu i ich prób literackich, będąc składową, obok wiary i nadziei, triadą cnót, ważnych dla konstytuowania ludzkiego bytu. Młodzi autorzy udowadniają, że potrafią mówić o emocjach nie tylko w sposób liryczny, ale też odważny, krytyczny, refleksyjny.

Bunt i potrzeba zmiany

W twórczości młodzieży wyraźnie obecny jest motyw buntu – zarówno wobec dorosłych, jak i – szerzej – wobec świata. Krystalizując się w różnych obszarach, przywołuje do jakiejś wartości i jednocześnie opowiada się za jakąś częścią piszącego. Jako głos pokoleniowy, swego rodzaju manifest, wyraz emocji i niezgody wobec zastanej rzeczywistości potraktować można oświadczenia bohaterów jednego z opowiadań:

Wszyscy się buntujemy. Taki wiek [...] Wkurza nas Facebook, bo nie chroni naszej prywatności [...]. Wkurzają nas nasi rodzice, ciotki i dziadkowie, bo komentują [...] robią nam obciach [...]. Wkurza nas społeczeństwo [...]. Wkurza nas szkoła, bo trzeba ciągle więcej, szybciej, poważniej. [...] Wkurza nas, że chcemy o sobie decydować, a nie możemy. Że tak cenny dar ucieka nam przez palce i mamy poczucie, że ten raz dany nam czas marnujemy, bo możemy i powinniśmy wszystko jakoś bardziej, ale nie dajemy rady. (XXII, 2018, s. 30–31)

Emocjonalny język wypowiedzi uznać można za świadectwo autentycznego pragnienia wpływu na własne życie. Psychologicznie bunt ten wypływa z potrzeby wolności, godności i poszukiwania wartości – co potwierdzają współczesne badania rozwojowe.

We wspomnianą perspektywę wpisać trzeba także bunt pokoleniowy. „Mądrości ponadczasowe dawnych mędrców – pisze jedna z uczestniczek – straciły datę ważności komercyjnego świata”, młodzi pozostawieni sami sobie skazani są na „dramat wolności” (XIV, 2010, s. 20).

Bunt może być też twórczy. W pracy *Ocena bonitacyjna* młoda autorka poddaje krytyce obsesję na punkcie wyglądu. Koherencja pomiędzy skalą wartości hodowlanej i użytkowej zwierzęcia a oceną, której podlegają kobiety (uwzględnia się typ, kłode – tułów, kończyny przednie, kończyny tylne itp.), zrodziła konstatację:

[całocieleśność] głosi, iż każde ciało jest piękne, niezależnie od jego wyglądu i jego postrzegania przez innych. [...] zastanawia mnie fakt, dlaczego wszystko musi dotyczyć ciała, obszaru, na który mamy tak niewielki wpływ. Dlaczego sami zaczęliśmy uważać, że 95% własnego ja to nasz wygląd, pozostawiając zaledwie 5% na to, jakimi ludźmi jesteśmy, czym w życiu się kierujemy. Zastanawia mnie fakt, dlaczego wszystko musi dotyczyć ciała [...]. Dlaczego sami zaczęliśmy uważać, że 95% własnego ja to nasz wygląd? (XXVII, 2024, s. 20)

Ten rodzaj sprzeciwu staje się impulsem do autorefleksji, tworzenia własnej tożsamości i systemu wartości.

Szaro-czarne barwy codzienności

Nie wszystkie wypowiedzi mają charakter afirmatywny. Część młodych twórców ukazuje rzeczywistość jako przytłaczającą, pełną samotności, lęku i bezsensu. Świadczą o tym tytuły konkursowych prac: *potyczka ma, to nie ja*, *24 godziny*, *Boję się samotności*, *Współczesność* (XIV, 2010, s. 20), *Weltschmerz* (XX, 2016, s. 23). Kwintesencją tych stanów świadomości jest wyznanie:

Próbuję się przełamać, wyrwać
z tej otchłani bezcelowości i szarości...
Nic z tego – rozbijam się jak zawsze
o mur własnego umysłu
Podchodzi do mnie znajomy
zaczynamy rozmowę
Staję się nużący, straszny i szary. (III, 1998, s. 33)

Opowiadania, bo taką formę najczęściej przybierają wypowiedzi konkursowe, wypaczony świat prezentują z punktu widzenia młodych bohaterów – obserwatorów, którzy stopniowo, za pomocą skojarzeń, wiązania w całość drobnych zdarzeń i faktów, „sklejają” pełen tragedii obraz funkcjonowania rówieśników, wstydzących się mówić o rodzinnej traumie, ukrywających codzienność. Spod zasłony milczenia wydobywają w suchym, pozbawionym emocji opisie, traumatyczne uczucia: strach, lęk, gniew, smutek, napięcie,

wstyd czy upokorzenia (Jacek Klimczak, *Wybór*, II, 1997, s. 17–16; Izabela Knapieńska, *Bajka o niespełnionych marzeniach*, V, 2000, s. 13–15)²².

Sprawy wielkiego świata

Głos młodych można uznać za formę buntu wobec dominujących narracji i struktur władzy. Często kwestionują oni zastane *status quo* i wskazują różnorodne obszary, w których należy dokonać zmian²³. Swoje diagnozy i postulaty traktują jako pragnienia i swoiste etyczne zobowiązania wobec chęci poprawy świata. Tak odczytać można poniżej zamieszczoną deklarację w utworze *Każde pokolenie ma własny głos*:

Wszyscy jesteśmy żołnierzami, wojownikami i walczymy o swoje zdanie, o wolność. Tak jak nasi przodkowie walczyli za nas, tak i my walczymy za naszą przyszłość, naszych dzieci i przyszłych pokoleń. Nie bójmy się opinii, nie lekajmy się narzuconego nam schematu i wyjdźmy z niego, uczynimy z Polski kraj pełen szczęścia, a nie łez [...] krzyczymy tak głośno, jak się da, o tym, co nas boli. (XXVI, 2023, s. 19)

Młodzi artyści krytycznie oceniają rzeczywistość polityczną. Taką wymowę ma alegoryczna *Filozoficzna powiastka współczesna* Mariusza Jurkowskiego, obnażająca manipulacje kampanii wyborczych, których celem, zdaniem autora, nie jest poprawa bytu rodaków, lecz jedynie przejęcie władzy. Kampania wyborcza jawi się festiwalem niekończących się obietnic, które nie mają pokrycia w rzeczywistości. Trafna, aktualna, ponadczasowa refleksja młodego twórcy uderza dojrzałością spojrzenia:

Słyszałem o krainie, gdzie wszyscy żyją w dostatku i pokoju, ale od nich oddziela nas długa droga głupoty i egoizmu. Dopóki nie znajdzie się ktoś mądry i dbający bardziej o dobro ogółu niż o swoje własne, droga ta będzie się wydłużać. (I, 1996, s. 34)

Ciekawą formę ma praca *Gdyby ludzie mogli mówić* (XXVI, 2023, s. 16–19). Konstytuują ją wypowiedzi osób reprezentujących zróżnicowane pod

²² Przywołajmy fragment tekstu: „Dziewczyna w wielkim żalu powiedziała, że pragnie jego śmierci. Ojcem to wstrząsnęło. Powiedział, że jej tego nigdy nie wybaczy. Mimo to nie zmienił się. Ona miała wyrzuty sumienia tylko przez kilak dni. Alkohol, ten cichy zabójca dokończył swoje dzieło zniszczenia i dziewczyna stała się pusta wewnątrz – nie i obojętna na wszystko, co ją otacza. Przestała wierzyć w cokolwiek” (V, 2000, s. 15).

²³ T. Sławek, *Humanistyka, wędrówka po szlakach słów*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tadeusz-slawek-humanistyka/> (dostęp: 4.11.2024).

względem pochodzenia, statusu, wieku, środowiska społeczne. Dotyczą one kwestii politycznych (wyrażają niezadowolenie z programów rządowych, np. 500+, poruszają kwestie braku wolności słowa), społecznych (obnażają manipulacje dotyczące poprawy bytu ludzi z niepełnosprawnościami, ukazują dramatyczną sytuację bytową emerytów), socjologicznych (wpływ social mediów na społeczne podziały), psychologiczno-kulturowych (sytuacja osób transpłciowych), międzynarodowych (wojna w Ukrainie).

Wrażenia uczestników

Analiza nadesłanych prac konkursowych oraz towarzyszących im wypowiedzi autorefleksyjnych²⁴ ukazuje, że dla wielu młodych twórców akt pisania nie jest jedynie formalną realizacją zadania literackiego, lecz ma charakter procesu terapeutycznego i poznawczego. Tworzenie staje się formą eksploracji siebie oraz świata, a także próbą radzenia sobie z napięciami emocjonalnymi i egzystencjalnymi, charakterystycznymi dla okresu dojrzewania.

Uczestnicy, pytani o motywacje i refleksje związane z udziałem w konkursie, często podkreślają potrzebę przekucia wewnętrznych przeżyć w język symboliczny. W przytoczonych wypowiedziach znajdujemy zarówno świadectwa emocjonalnego rozładowania, jak i próby nadania sensu własnej historii: „Zaczęłam pisać, bo nie potrafiłam mówić. Dopiero kiedy zobaczyłam swoje słowa na papierze, zrozumiałam, czego się naprawdę boję – samotności” – powiedziała jedna z uczestniczek XXIV edycji konkursu.

„Moje życie nie jest wyjątkowe, ale chciałem pokazać, że też się liczy. Że to, co zwykłe, może być ważne. Pisanie pomogło mi poczuć, że mam coś do powiedzenia” – zauważył autor prozy o codzienności w małym miasteczku, zmagający się z poczuciem wykluczenia społecznego (uczestnik XXVII edycji).

Przywołane deklaracje potwierdzają hipotezy wysuwane w literaturze psychopedagogicznej, zgodnie z którymi twórczość literacka pełni funkcję regulacyjną, integrującą doświadczenia i sprzyjającą rozwojowi samoświadomości²⁵. Pisanie działa jak psychospołeczne „lustro”, w którym młody człowiek odbija własne emocje, zyskując dystans oraz możliwość reinterpretacji przeżytych sytuacji.

Nie bez znaczenia pozostaje również wspólnotowy wymiar przedsięwzięcia – wielu uczestników wskazuje na wartość bycia wysłuchanym i zrozumianym: „Nie wiedziałam, że ktoś to przeczyta z takim zrozumieniem. To

²⁴ Zapis rozmów z uczestnikami Przeglądu przeprowadzonych przez autorkę artykułu.

²⁵ A.I. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2005; M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańsk 2006.

było jak rozmowa, tylko bez słów – ktoś po drugiej stronie naprawdę mnie usłyszał” – zaznaczyła młoda twórczyni (XXV edycja).

Wspólna dla wielu wypowiedzi jest potrzeba narracyjnego uporządkowania świata, co zgodne jest z ujęciem Jerome’a Brunera, według którego człowiek konstruuje tożsamość poprzez narracje²⁶. Młodzież, stojąca w obliczu kryzysów tożsamościowych²⁷, odnajduje w twórczości literackiej narzędzie umożliwiające samookreślenie i zakorzenienie w strukturze wartości.

Równocześnie należy podkreślić, że pisanie ma dla uczestników wymiar aktywności twórczej, daje satysfakcję estetyczną i intelektualną. W wielu wypowiedziach wybrzmiewa radość z możliwości wyrażenia siebie poprzez język artystyczny. Autorzy cieszą się ze sposobności eksperymentowania z formą, metaforą, doceniają twórczy potencjał kreowania obszarów dialogicznych, które pojawiały się w świecie literackiej kreacji. Twórczość nie jest więc wyłącznie reakcją na cierpienie, ale także manifestacją sprawczości, kompetencji i kreatywności. „Czułem, jakby te słowa naprawdę były moje. Nie przepisane, nie wymuszone, tylko wypływające ze mnie” – odnotował jeden z autorów krótkiej prozy poetyckiej (uczestnik XXVI edycji).

Wypowiedzi uczestników Przeglądu ujawniają, że udział w konkursie literackim spełnia wielowymiarowe funkcje rozwojowe: emocjonalne (regulacja, ekspresja, ulga), poznawcze (refleksyjność, autodefinicja), społeczne (komunikacja, integracja) i estetyczne (tworzenie, stylizacja, gra językiem). Dla wielu młodych ludzi staje się to inicjacją w świat literatury jako przestrzeni znaczenia, wartości i tożsamości.

Analiza tekstów literackich nadesłanych na kolejne edycje konkursu pozwala nie tylko rekonstruować tematyczne obszary twórczości młodych autorów, ale również przyjrzeć się ich indywidualnym motywacjom, przeżyciom oraz refleksjom związanym z samym procesem tworzenia. Wypowiedzi uczestników, zawarte w metatekstualnych komentarzach bądź ustnej rozmowie, wskazują na wysoką rangę aktu pisania jako formy samopoznania, autoterapii, ekspresji oraz komunikacji ze światem.

Refleksje końcowe

Sztukę można uznać za akt rozumienia bytu, poznawania, zapominania i przywoływania tego, co było, w zmienionej formie, projektowania przyszłości. Doznania, przekształcone w słowo, zaczynają swoje własne, niezależne od twórcy, życie, uzyskując w odbiorze wielowymiarowość znaczeń.

²⁶ J.S. Bruner, *The narrative construction of reality*, „Critical Inquiry” 1991, vol. 18, nr 1, s. 1–21.

²⁷ E.H. Erikson, *Childhood and Society*, New York 1950.

Przedstawiciele gatunku *Homo sapiens* urzeka niejednoznaczność kreacji artystycznej: wyraża ona humanistyczne wartości, jest sposobem na zrozumienie ludzkiej kondycji, rejestruje myśl głęboką, ujawnia i katalizuje emocje, jawi się jako forma autokreacji oraz miejsce spotkania z Innym. Otwiera przestrzeń wolności i niezależności, ułatwia eksplorację różnych możliwości i przekraczania granic narzuconych przez społeczeństwo. Jako forma oporu wobec dominujących narracji i struktur władzy, ma moc kwestionowania *status quo* i inspirowania do zmian²⁸. Jedną z uczestniczek Przeglądu, Anna Dębikowska, w tekście *Gdyby ludzie mogli... mówić* napisała:

Słowa to nasz sposób komunikacji. Można je zapisać, powiedzieć, pokazać, narysować. Człowiek z kolei to wyjątkowa istota, bowiem za pomocą słów komunikuje się z drugim człowiekiem. Wyraża uczucia, emocje, swoje poglądy i to jest piękne. Słowo może też służyć jako broń, jako sól na rany i może też być kamienną ścianą, która dzieli oraz klejem, który łączy. Mowa to niesamowite narzędzie, lecz żeby w pełni wykorzystać jej potencjał, powinniśmy móc mówić. O wszystkim. [...] Bez pochopnego wyciągania wniosków, bez obaw, bez strachu o konsekwencje. Tak po prostu, po ludzku móc mówić i zostać wysłuchanym. Nic więcej. (XXVI, 2023, s. 16)

Podobnie brzmią spostrzeżenia Damiana Filipiaka (*Słowa*), który podkreśla ludzki potencjał w kreowaniu świata za pomocą słów; te w zależności od użycia mogą wyrażać dobro lub zło, kreują przestrzeń wolności i niezależności. Same w sobie nie są ani dobre, ani złe „Jeśli ich nie zabijemy/ Naszą arogancją” (XIX, 2015, s. 21).

Uczestnicy Przeglądu intuicyjnie potwierdzają refleksję Ryszarda Koziołka, że „dobrze się myśli literaturą”²⁹. Podobnie jak śląski badacz tekst literacki traktują jako niezwykle ważne, także w erze Internetu, medium, za pomocą którego wyrażają siebie i swój świat. Ich wypowiedzi możemy potraktować jako głos Innego, podejmują w nich rozmowę z drugim człowiekiem, polemizują, toczą spory, dowodzą swoich racji, otwierają przestrzeń konsensusu lub pozostają przy swoim zdaniu, często zmienionym pod wpływem racji interlokutora. O tego rodzaju doświadczeniach w odniesieniu do dzieł literackich Adam Dziadek pisał:

Tekst, zwłaszcza literacki, nieodzownie wiąże się z nazywaniem świata, nazywaniem doświadczeń, doznań, uczuć, emocji, otaczających nas rzeczy i zjawisk. Żadna inna sfera ludzkiej działalności twórczej nie nazywa w taki sposób, w jaki czyni to literatura, ponieważ to nazywanie dokonuje się za pomocą języka. Poza

²⁸ T. Sławek, *Humanistyka...*

²⁹ Por. R. Koziołek, *Dobrze się myśli literaturą*, Wołowiec 2016.

nazywaniem umożliwia ona również odnalezienie siebie w Innym, odnalezienie i odkrycie swoich własnych doświadczeń w doświadczeniach Innego, a także potwierdzenie własnej tożsamości poprzez tożsamość Innego³⁰.

Nie będzie przesadą, jeśli przywołaną wyżej konstatację odniesiemy również do świata artystycznej kreacji młodych twórców. Mam świadomość, że wiele z zaprezentowanych przez uczniów tekstów przeminie z upływem czasu, niemniej jednak czytelnik, który zdecyduje się na ich lekturę, ma szansę partycypacji w świecie własnych czytelniczych emocji, współuczestniczenia w rzeczywistości Innego, zachęcany jest do współnazywania otaczającego świata.

Bibliografia

- Arkuszevska M., *Ocena bonitacyjna*, [w:] XXVII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2024, s. 18–20.
- Bruner J.S., *The narrative construction of reality*, „Critical Inquiry” 1991, vol. 18, nr 1, s. 1–21.
- Brzezińska A.I., *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2005.
- Całus W., *Ech, ty życie...*, [w:] XXII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2018, s. 27–29.
- Całus W., *Każde pokolenie ma własny głos*, [w:] XXII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2018, s. 30–31.
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańsk 2006.
- Dajcz D., *Współczesność*, [w:] XIV Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2010, s. 20.
- Dębkowska A., *Gdyby ludzie mogli... mówić*, [w:] XXVI Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2023, s. 16–19.
- Dziadek A., *Cały świat jest tekstem! Polikontekstualność i transdyskursywność*, [w:] *Przyszłość polonistyki: koncepcje, rewizje, przemiany*, red. A. Dziadek, K. Kłosiński, F. Mazurkiewicz, Katowice 2013, s. 33–42.
- Erikson E.H., *Childhood and Society*, New York 1950.
- Filipiak D., *Słowa*, [w:] XIX Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych, Łódź 2015, s. 21.
- Iwicka-Okońska A., *Artysta i pedagog. Wspomnienie o Pawle Michale Markowskim*, „Przegląd Edukacyjny” 2022, nr 1, s. 1–4.
- Jagiello M., <https://www.e-kalejdoskop.pl/felietonisci-t220/michal-b.-jagiello-a222> (dostęp: 12.11.2024).

³⁰ A. Dziadek, *Cały świat jest tekstem! Polikontekstualność i transdyskursywność*, [w:] *Przyszłość polonistyki: koncepcje, rewizje, przemiany*, red. A. Dziadek, K. Kłosiński, F. Mazurkiewicz, Katowice 2013, s. 34.

- Janowska O., *Weltschmerz*, [w:] *XX Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2016, s. 23.
- Jukowski M., *Filozoficzna powiastka współczesna*, [w:] *Twórczość literacka i plastyczna uczniów szkół zawodowych*, Łódź 1996, s. 34.
- Klimczak J., *Dzień*, [w:] *Laureaci III Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 1998, s. 33.
- Klimczak J., *Wybór*, [w:] *Bohaterowie z róż. Laureaci II Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 1997, s. 17–26.
- Knapieńska I., *Bajka o niespełnionych marzeniach*, [w:] *5 lat Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych. V Łódzki Przegląd Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2000, s. 13–15.
- Koziołek R., *Dobrze się myśl literaturą*, Wołowiec 2016.
- Przegląd Twórczości Artystycznej*, <https://zsp9.pl/przeglad-tworczosci-artystycznej/historia-przegladu/> (dostęp: 4.11.2024).
- Książnik M., *W poszukiwaniu siebie*, [w:] *XXVII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2024, s. 22–23.
- Radzikowska-Binkowska T., *Słowo wstępne*, [w:] *Twórczość literacka i plastyczna uczniów szkół zawodowych*, Łódź 1996, s. 3.
- Regulamin*, <https://zsp9.pl/przeglad-tworczosci-artystycznej/> (dostęp: 4.11.2024).
- Robert M., <https://czarne.com.pl/katalog/autorzy/maciej-robert> (dostęp: 12.11.2024).
- Robert M., *The Weeping Song*, [w:] *Bohaterowie z róż. Laureaci II Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 1997, s. 11–13.
- Robinson K., *Oblicza umysłu. Ucząc się kreatywności*, przeł. A. Baj, Kraków 2010.
- Rogucki P., https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_Rogucki (dostęp: 12.11.2024).
- Rogucki P., *Spożywanie truskawki – moje*, [w:] *Bohaterowie z róż. Laureaci II Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 1997, s. 31–32.
- Sendal A., *Ikar*, [w:] *5 lat Łódzkiego Przeglądu Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych. V Łódzki Przegląd Twórczości Literackiej i Plastycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2000, s. 19.
- Sławek T., *Humanistyka, wędrówka po szlakach słów*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tadeusz-slawek-humanistyka/> (dostęp: 4.11.2024).
- Sobczak A., *Wyznania*, [w:] *XVII Przegląd Twórczości Artystycznej Uczniów Szkół Zawodowych*, Łódź 2013, s. 16–17.
- Tischner J., *Człowiek*, [w:] *tenże, Krótki przewodnik po życiu*, Kraków 2017, s. 11–26.

Student creativity as a form of youth expression. Around The Review of the Artistic Creativity of Vocational Schools' Students

Abstract

The article presents creative actions of young people, their attempts to 'call the world' and find their place in it. The basis was the works awarded in the literary category as part of The Review of the Artistic Creativity of Vocational Schools' Students in Lodz. The authoress pointed out that many of the presented texts will pass over time, but the reader who decides to read them has a chance to see the flexibility of young artists' thinking, their readiness to experiment, openness to new experiences and participates in the reality of Other.

Keywords: creativity, creative attitude, competition, review

Małgorzata Gajak-Toczek – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Łódzkiego. Zajmuje się literaturą współczesną, jej związkami z innymi sztukami oraz aplikacją różnorodnych założeń metodologicznych na grunt rzeczywistości szkolnej. Prowadzi badania nad szkolnymi formami i metodami kształcenia literacko-kulturowego w szkołach podstawowych i średnich.